

Οι ψηφιακές βιβλιοθήκες στην υπηρεσία του χρήστη

Ανθή Κατσιρίκου Άρης Μελετίου

Οι ψηφιακές βιβλιοθήκες είναι μια ταχύτατα αναπτυσσόμενη τεχνολογία. Από το όνομα τους και μόνο υπονοείται ένα είδος βιβλιοθήκης. Άραγε ο όρος εγκρύπτει μια μεταφορική έννοια; Ποιες οι θεμελιώδεις τους ιδιότητες και ποιες οι διαφορές τους από τις φυσικές βιβλιοθήκες; Εκτενής φιλολογία έχει αναπτυχθεί περί το θέμα.

Κάποιοι υποστηρίζουν ότι δεν πρόκειται για βιβλιοθήκη αλλά κυρίως για μέρος μιας εν δυνάμει υποδομής βιβλιοθήκης, το περιεχόμενο της οποίας δε συνιστά συλλογή οργανωμένη για ειδικό κοινό, στερείται υπηρεσιών και δίνει μικρή σημασία στην ενοποίηση του ψηφιακού και μη υλικού (Carroll). Αλλού κρίνεται αρνητικά, διότι στερεί την κοινωνικότητα που ο φυσικός χώρος της βιβλιοθήκης εξασφαλίζει στο κοινό της.

Άλλοι συζητούν για εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις με τους βιβλιοθηκάρους ως εισηγητές, ενώ αλλού τονίζεται η ταυτόχρονη και συνεργατική χρήση ετερογενούς υλικού (Carroll).

Η ηλεκτρονική βιβλιοθήκη δεν είναι χώρος συσσώρευσης, παρέχει ακαριαία και αλληλεπιδραστική πρόσβαση στην πληροφορία, με την ικανότητα να ξεσκαρτάρει, να κατατάσσει, να επαναταξιθετεί και να επανασηματοποιεί την πληροφορία. Η διαδικασία αυτή του αυτοματισμού όχι μόνον των βιβλιοθηκών αλλά και της ίδιας της πληροφορίας μπορεί να οδηγήσει τις βιβλιοθήκες από ανεξάρτητα μέρη οργανισμών που είναι να γίνουν μέρος της τεχνικής υποδομής του οργανισμού όπου ανήκουν (Bazillion, 1995).

Τον Οκτώβριο του 1995 η Ένωση Ερευνητικών Βιβλιοθηκών της Αμερικής αποφάσισε τον ορισμό της ψηφιακής βιβλιοθήκης. Τα σημεία που τονίζει είναι τα εξής:

- δεν αποτελεί από μόνη της ξεχωριστή οντότητα
- απαιτεί τεχνολογία για να συνδέει ποικίλες πηγές
- οι συνδέσεις μεταξύ των πολλών ψηφιακών πηγών και πληροφοριακών υπηρεσιών είναι διαφανείς στους τελικούς χρήστες
- ο στόχος είναι η οικουμενική πρόσβαση σ' αυτές
- οι ψηφιακές συλλογές δεν περιορίζονται στα κείμενα. Εκτείνονται στα υλικά που δεν αποτυπώνονται σε έντυπες μορφές.

Και συνεχίζει με τους σκοπούς της ψηφιακής βιβλιοθήκης, που βεβαίως απευθύνονται στη Βόρειο Αμερική, αλλά που αποτελούν ένα ολοκληρωμένο σημείο αναφοράς κατά τη γνώμη μας:

- Η επίσπευση της συστηματικής ανάπτυξης σε επίπεδο συλλογής, αποθήκευσης και οργάνωσης της πληροφορίας και της γνώσης σε ψηφιακή μορφή
- Η προώθηση της οικονομικής και αποτελεσματικής παραλαβής της πληροφορίας
- Η ενθάρρυνση συνεργατικών προσπαθειών, που επηρεάζουν την επένδυση σε ερευνητικές πηγές, σε υπολογιστικά και επικοινωνιακά δίκτυα
- Η ενδυνάμωση της επικοινωνίας και της συνεργασίας μεταξύ ερευνητικών, επιχειρηματικών, κυβερνητικών και εκπαιδευτικών κοινοτήτων
- Η ανάληψη διεθνούς πρωτοποριακού ρόλου στη γένεση και στη διάχυση της γνώσης σε περιοχές στρατηγικής σπουδαιότητας για τη χώρα
- Η συνεισφορά στις δια βίου εκπαιδευτικές ευκαιρίες των πολιτών

Οι ανάγκες των αναγνωστών θα εξακολουθήσουν να είναι αυτές που ήσαν πάντα. Απαιτούν πληροφόρηση σίγουρα εντοπισμένη, ώστε όταν πηγαίνουν σ' αυτήν, φυσικά ή ηλεκτρονικά, να βρίσκουν ό,τι ψάχνουν. Οι χρήστες απαιτούν πληροφόρηση εύκολα προσβάσιμη.

Τούτη εδώ την ώρα μαθαίνουμε ποιος ο ρόλος της ανάπτυξης της συλλογής σε περιβάλλον πρόσβασης αντί ιδιοκτησίας. Και το θέμα παραμένει ανοικτό. Υπάρχει διαχωρισμός μεταξύ του ρόλου της βιβλιοθήκης και της αποστολής της. Ο ρόλος της είναι να διευκολύνει την πρόσβαση στην πληροφορία, η αποστολή της είναι να υποστηρίζει την αποστολή του ιδρύματος στο οποίο ανήκει. Προϋποτίθεται η δέσμευση για συνέχεια και διάρκεια. Προϋποτίθεται επίσης η εφαρμογή των παραμέτρων και των στάνταρτς που αξιολογούν μια συλλογή ως ψηφιακή βιβλιοθήκη. Και μεγάλο ρόλο στο σημείο αυτό παίζει η χρηματοδότηση (Graham, 1995). Η λύση της πρόσβασης έναντι της ιδιοκτησίας υπόσχεται περικοπή των εξόδων, αλλά ακόμα δεν υπάρχει αρκετή εμπειρία διεθνώς να αποφανθεί για τα λειτουργικά κόστη. Επιπλέον η πρόσβαση δεν εμπνέει τη σιγουριά της διαθεσιμότητας όπως η ιδιοκτησία. Αλλά, εξ ορισμού η βιβλιοθήκη έχει την υπευθυνότητα του υλικού και της πληροφορίας που διαχειρίζεται και διαχέει. Άρα η βιβλιοθήκη εξ ορισμού περιέχει και οργανώνει υλικό για τις επόμενες γενιές. Το Web έχει τη δυνατότητα να προσφέρει προγράμματα και υπηρεσίες ανάλογες εκείνων που προσφέρουν οι τριών διαστάσεων βιβλιοθήκες (Reich). Άρα απαιτεί και την οργάνωση του υλικού με ίδιας φιλοσοφίας μεθόδους σαν τη συμβατική βιβλιοθήκη. Καταλογογράφηση και ταξινόμηση, ευρετήρια και περιλήψεις, σύνδεση του OPAC με τις ηλεκτρονικές διευθύνσεις.

Μεταξύ των αποφασιστικών κριτηρίων για τους χρήστες, στη χρήση των οικοσελίδων για ηλεκτρονική πληροφόρηση, δεν πρέπει να ξεχνούμε την

αυθεντικότητα των πηγών και την ασφάλεια τους. Η ποιότητα ως στόχος της πληροφόρησης μέσω του Web, εμπεριέχει μια διαρκή διαδικασία προγραμματισμού, ανάλυσης, σχεδιασμού, υλοποίησης και ανάπτυξης, ώστε να εξασφαλιστεί η χρησιμότητα και η αναγκαιότητα της πληροφόρησης για τους χρήστες και όσον αφορά το περιεχόμενο αλλά και την εμφάνιση (Clausen, 1996).

Με τους πιο πάνω προβληματισμούς κατά νου και με συνείδηση της απειρίας της η Βιβλιοθήκη του Πολυτεχνείου Κρήτης αποφάσισε να οργανώσει μια συλλογή επιλεγμένων πηγών του Internet σχετικών με την Επιστήμη και την Τεχνολογία, ένα πρόγραμμα που βρίσκεται ακόμα στην αρχή.

Απευθυνόμαστε και στους αναγνώστες που γνωρίζουν ήδη τη Βιβλιοθήκη καλά, αλλά και στο κοινό που τυχαία βρέθηκε. Έτσι, η οικοσελίδα μας περιέχει τις εξής υποδιαιρέσεις:

- Πληροφορίες γενικού περιεχομένου. Σύντομο ιστορικό, κανονισμό λειτουργίας, τηλεφωνικό κατάλογο, ηλεκτρονικές διευθύνσεις της Πολυτεχνειακής κοινότητας, Online παραγγελίες των χρηστών προς τη Βιβλιοθήκη
- Υλικό της Βιβλιοθήκης. Έμφαση δίνεται στους *οπτικούς δίσκους*, όπου περιγράφεται εν συντομία το περιεχόμενο, ο κατασκευαστής, τα holdings και η τοποθεσία του στη Βιβλιοθήκη, αν δηλαδή είναι προ-σβάσιμος από το δίκτυο ή όχι. Πρόκειται για βάσεις βιβλιογραφικές, πληροφοριακές και πλήρους κειμένου. Πλήρης ο κατάλογος των *περιοδικών*, εκκρεμεί η περιγραφή τους καθώς επίσης και οι συνδέσεις όσων διατίθενται και online. *Πληροφοριακό υλικό* κατά κατηγορία με την ανάλογη περιγραφή. Έχουμε συνείδηση ότι η κατηγορία αυτή αποτελεί ίσως πλεονασμό. Ο λόγος που το επιχειρούμε είναι ότι η πρόσβαση στην οικοσελίδα είναι πιο εύχρηστη και φιλική από την πρόσβαση στον OPAC, επίσης, διότι πληροφοριακό υλικό προσφέρεται και σε ηλεκτρονική μορφή.
- Σύνδεση με τους καταλόγους της Βιβλιοθήκης. Τον OPAC, το σύστημα που διαχειρίζεται τα cd-rom που διατίθενται στο δίκτυο, καθώς και πλήρεις οδηγίες για να εγκαταστήσει κανείς αυτό το λογισμικό στο τερματικό του. Και στις δύο περιπτώσεις, πρόσβασης και εγκατάστασης, χρειάζεται password. Ενώ η συλλογή αυξάνεται διαρκώς, το σύστημα έχει εγκατασταθεί στα εργαστήρια και τα γραφεία και χρησιμοποιείται ευρύτατα. Στην ίδια κατηγορία εντάσσεται η πρόσβαση σε μια διεθνή συλλογή *γκρι βιβλιογραφίας* στην επιστήμη των υπολογιστών. Εδώ θα συμπεριληφθεί και μια *δική μας συλλογή πλήρους κειμένου* που θα αποτελείται από τη συγγραφική παραγωγή ή μέρος αυτής του Πολυτεχνείου Κρήτης. Έχουμε ήδη συγκεντρώσει διπλωματικές και μεταπτυχιακές εργασίες σε ηλεκτρονική μορφή, επίσης μέρος των τεχνικών αναφορών. Για λόγους πνευματικών δικαιωμάτων στα διδακτορικά εμφανίζεται μό-

νον η περίληψη. Βρισκόμαστε στη διαδικασία προδιαγραφών για το λογισμικό αναζήτησης πλήρους κειμένου.

- Συνδέσεις με ηλεκτρονικές διευθύνσεις και οικοσελίδες, σχετικές με τα ακαδημαϊκά και ερευνητικά ενδιαφέροντα του Ιδρύματος αλλά και του προσωπικού της Βιβλιοθήκης.
- Ηλεκτρονικά περιοδικά. Τρία είναι τα στάδια της επιλογής ηλεκτρονικών περιοδικών: Εντοπισμός, αξιολόγηση, επιλογή. Το πρώτο στάδιο είναι δύσκολο, διότι δεν υπάρχει βιβλιογραφικός έλεγχος για το τι είναι διαθέσιμο στο Internet. Κατά το δεύτερο στάδιο μια σειρά κριτήρια και χαρακτηριστικά είναι απαραίτητα, προκειμένου να συμπεριλάβουμε ένα περιοδικό στη συλλογή μας. Το τρίτο στάδιο είναι η τελική επιλογή. Το κριτήριο μας στη φάση αυτή, για τη σύνδεση με ηλεκτρονικά περιοδικά, είναι τα ερευνητικά αλλά και τα γενικότερα ενδιαφέροντα των αναγνωστών. Δεν έχει προηγηθεί αξιολόγηση, βρισκόμαστε σε δοκιμαστική περίοδο και πολλά θα κριθούν από τη χρήση και την κρίση των αναγνωστών.
- Εκπαίδευση χρηστών. Το πρόγραμμα βρίσκεται σε εξέλιξη, στοιχεία γι' αυτό βρίσκονται στις αναρτημένες εργασίες.

Τεχνική επεξεργασία. Επίμονα πια αιτάται να καταλογογραφούνται οι πηγές του Internet σε μορφή MARC, αφού κατόπιν μπορούν να αποθηκεύονται σε εθνικές ή διεθνείς βάσεις δεδομένων και εύκολα να φορτώνονται σε OPAC βιβλιοθηκών για τοπική χρήση. Έτσι οι χρήστες θα έχουν πρόσβαση σε όλα τα formats των πληροφοριακών πηγών, σ' ένα σύστημα. Τα πλεονεκτήματα είναι η διεθνής εφαρμογή και χρήση, η συμβατότητα με τους υπάρχοντες καταλόγους και η ασφάλεια της δημόσιας πρόσβασης. Δίνουμε μεγάλη σημασία στην καταλογογράφηση, διότι εκτός από την πρόσβαση σε συλλογές παρέχει το εξής σημαντικότερο: ανασκευάζει και συγκεκριμενοποιεί τα υλικά καθαυτά. Ο όγκος της πληροφορίας που προσφέρεται από το Internet επιβάλλει την οργάνωση του υλικού. Χρησιμοποιήσαμε τις γενικές θεματικές περιοχές της Βιβλιοθήκης του Κογκρέσου, διατηρώντας ταυτόχρονα και το αρχείο κατά κατηγορία υλικού. Έτσι ο χρήστης θα εντοπίζει το υλικό είτε αναζητώντας με τη μορφή είτε με το θέμα. Η διαρκώς αυξανόμενη παραγωγή και διαθεσιμότητα πληροφορίας επιφυλάσσει μεγάλες αλλαγές στο επάγγελμά μας. Θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι από δω και στο εξής κρινόμαστε όχι για την ποσότητα της πληροφορίας που παραλαμβάνουμε και παραδίδουμε, αλλά για την ποσότητα της πληροφορίας που φιλτράρουμε.

Όσο η διαμοίραση των πηγών και η δικτύωση των οργανισμών θα αναπτύσσεται, η συνεργασία του βιβλιοθηκάρου στη διαδικασία της έρευνας θα αυξάνει. Αν και εύκολα προσβάσιμες, η βιβλιογραφική εγγραφή και οι πλήρους κειμένου βάσεις δεδομένων ποτέ δε θα αποβούν τέλεια εύχρηστες στους χρήστες. Πάντα θ' απαιτείται η μεσολάβηση του βιβλιοθηκάρου, που

είναι ο πλέον εξοικειωμένος με την οργάνωση και τη λειτουργία της ερευνητικής βιβλιοθήκης, η οποία τώρα σχηματοποιείται ηλεκτρονικά.

Με την εγκατάσταση μιας ψηφιακής βιβλιοθήκης υποστηρίζεται και ενισχύεται ο ρόλος της ερευνητικής βιβλιοθήκης. Μοιάζει ως φυσική εξέλιξη του έργου μας. Η άρνηση του θα ήταν μια παραίτηση από αυτόν το ρόλο. Και τα καθήκοντα δεν υπαγορεύονται από τη νέα γνώση ή τη νέα τεχνολογία αλλά από το ρόλο που έχουμε κληθεί να παίξουμε. Αυτή άλλωστε είναι και η πρόκληση που έχουμε μπροστά μας.

Βιβλιογραφία

American Association of Research Libraries,
<http://sunsite.berkeley.edu/ARL/>

Anderson, W. L. and S. L. Anderson: *Socially grounded engineering for digital libraries*,
<http://edfu.lis.iuc.edu/allerton/95/s2/anderson.html>

Bazillion, R. J. and C. Braun: *Academic libraries as high-tech gateway: a guide to design and space decisions*. Chicago, ALA, 1995.

Bauens, M.: The Cybrarians Manifesto, *Busines Information review*, April 1993, επίσης διαθέσιμο στη διεύθυνση
<http://ifla.inist.fr/ifla/documents/libraries/net/baum1.txt>

Carroll, J. M.: *How to avoid designing digital libraries: a scenario-based approach*,
<http://edfu.lis.iuc.edu/allerton/95/s2/carroll.html>

Clausen, H. (1996): Web information quality as seen from the libraries, *New Library World*, 97(1130), pp 4-8.

Graham, P. S.: *Requirements for the digital research library*,
<http://ifla.inist.fr/ifla/documents/libraries/net/drc.htm>

Levy, D. M.: Allerton '95: *Discussion document, session 1*,
<http://edfu.lis.iuc.edu/allerton/95/sl/levy.html>

Marcum, D. B.: Digital libraries: For whom? For What?, *Journal of Academic Librarianship*, March 1997, pp 81-84

McKiernan, G.: *Casting the net: the development of a resource collection for an Internet database*. Science and Technology section, Iowa State Univerity.

Reich, V.: *Allerton '95: Discussion document, session 1*,
<http://edfu.lis.iuc.edu/allerton/95/sl/reich.html>

Swain, L.: *Introductory comments to Metadata Workshop: 63rd IFLA council and general conference: UDT core programme metadata workshops: September 4, 1997*.